

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Булеєва Івана Петровича на дисертаційну роботу
Меліхової Тетяни Олегівни
на тему «Економічна безпека промислових підприємств:
теорія, методологія, практика», представлену на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та
управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Актуальність теми дисертації

Ринкові відносини складають основу сучасних умов, у яких працюють підприємства та інші суб'єкти господарювання. Для них характерні високі рівні динамічності, невизначеності, непередбачуваності. Тому однією з важливих проблем стабільної роботи підприємств в сучасних умовах функціонування виступає економічна безпека. Вона пронизує усі фази відтворення (виробництво, розподіл, обмін, споживання) і повинна забезпечувати надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз, підтримувати високий рівень економічної незалежності підприємства, запобігати збиткам та небажаним наслідкам, давати можливість прийняття рішень в умовах постійних та непередбачуваних змін навколишнього середовища, ефективно використовувати наявні на підприємстві ресурси з метою підвищення рівня економічного та фінансового стану, забезпечувати подальший розвиток бізнесу для досягнення стратегічних цілей.

За останні роки промисловість значно погіршила свої економічні показники. Виробничі потужності використовуються на 30-50%. Знижується рентабельність, прибутковість, інвестиційна активність промислових підприємств. Зростають трансакційні витрати. Зростають загрози та ризики внутрішньовиробничого та зовнішнього характеру, «звертаються» (падають) внутрішні ринки, зростає конкуренція на внутрішніх та зовнішніх ринках. У цих умовах необхідно мобілізувати наявні резерви, ефективно використовувати ресурси та підвищувати економічну безпеку виробників. Виходячи з вищезазначеного для ведення успішної господарської діяльності промисловим підприємствам необхідні науково обґрунтовані методологічні підходи та практичні методи оцінювання стану та рівня економічної безпеки, механізми їх забезпечення та управління, визначення економічної ефективності служби економічної безпеки.

Незважаючи на наявність достатньо ґрунтованих досліджень сутності економічної безпеки підприємств (вітчизняними та закордонними фахівцями) проблема потребує подальших досліджень, нових рішень з урахуванням

відкритості економіки, переходу її до нових технологічних укладів, цифровізації економіки і т.д.

Коректно поставлена мета дослідження, що конкретизована у завданнях, які у повній мірі відповідають темі дисертації. Остання з урахуванням сучасних викликів та загроз є актуальною у теоретичному, методологічному і практичному аспектах.

Зв'язок роботи з науковими програмами та планами досліджень

Актуальність теми підтверджується також і тим, що робота виконана згідно з планами науково дослідних робіт Запорізької державної інженерної академії МОН України за темами: «Методика організації внутрішньої системи контролю якості аудиту та супутніх йому послуг за певними напрямками, а саме зовнішнього аудиту: інвестиційної нерухомості, ефективності інновацій та антикризових фінансових заходів» (номер державної реєстрації 0114U006294), «Методологічні та практичні аспекти організації обліку, оподаткування та аудиту для формування фінансової безпеки» (номер державної реєстрації 0117U006088), «Методика внутрішнього аудиту активів в системі економічної безпеки підприємства» (номер державної реєстрації 0118U001181) в яких дисертантом визначена сутність формування фінансової безпеки; удосконалені документація окремих об'єктів обліку та методика аудиту виробничих запасів, методи вимірювання грошового потоку, метод визначення продукції грошового потоку, методи розрахунку ключових індикаторів; методику внутрішнього контролю виробничих запасів, витрат виробництва, грошових коштів та розрахунків з дебіторами в системі економічної безпеки підприємства; Класичного приватного університету м. Запоріжжя за темами: «Розвиток стратегії промислових підприємств на основі інноваційного спрямування» (державний реєстраційний номер 0113U007108), «Формування механізмів стабілізації функціонування промислових підприємств на засадах антикризового управління» (державний реєстраційний номер 116U000799) у яких особисто автором запропоновано методи розрахунку показників загальної та порівняльної економічної ефективності, графічну аналогову модель формування економічної безпеки промислових підприємств та методичний підхід до оцінювання її рівня; концепцію оцінювання економічної безпеки промислових підприємств та систему показників визначення економічного ефекту від її впровадження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

У дисертаційній роботі з високим ступенем обґрунтованості викладено наукові положення, висновки та практичні рекомендації. Вони базуються на широкому спектрі використаних сучасних методів дослідження, зокрема, теоретичного узагальнення і ретроспективного аналізу, аналізу та синтезу,

статистичного аналізу, схематичного та графічного зображень, економіко-математичного моделювання та прогнозування, наукового пізнання, кластерного аналізу, штучних нейронних мереж та інших методів.

Наукові результати, одержані автором, ґрунтуються на критичному аналізі значної кількості літературних джерел (596 найменувань), доповідалися та обговорювалися на 18 міжнародних та всеукраїнських конференціях, семінарах, «круглих столах» у різних містах України, Угорщини, Чехії. Тобто здобувач дослідила наукові надбання та обґрунтувала висновки дисертаційної роботи не лише на основі вітчизняних джерел, а використала значний зарубіжний досвід.

Коректність посилань на літературні джерела у дисертаційній роботі дозволяє відокремити власні наукові здобутки автора від наукових напрацювань інших науковців.

Автором дисертації опрацьовано значний масив різноманітних статистичних та звітних (для внутрішнього користування) даних діяльності досліджуваних підприємств, що дозволило з високим ступенем достовірності побудувати економіко-математичні моделі, проаналізувати тренди, обґрунтувати висновки.

У першому розділі на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних науковців дисертантом визначено сутність економічної та фінансової безпеки, їх співвідношення (с. 50-55), структуру фінансової безпеки підприємства (с. 64-71), механізми управління економічною безпекою на підприємстві (с. 91-100), сформульовано та розвинуто принципи побудови показників ефективності системи економічної безпеки промислових підприємств (ЕБПП), побудовані на принципах: взаємозв'язків системи ЕБПП з показниками економічної ефективності господарської діяльності, повернення початкових та компаундованих витрат на впровадження системи ЕБПП у межах нормативного періоду (с. 117-118). Пріоритетність результатів дослідження підтверджено 21 публікацією дисертанта (с. 135-138).

У другому розділі дисертаційної роботи досліджено методичні аспекти визначення рівня ЕБПП. Обґрунтовано методи розрахунку результатів господарської діяльності промислового підприємства (ПП) на основі розрахунку продукції грошового потоку (с. 183-187). Досліджено необхідність та доцільність розрахунку продукції валового, дійсного та заданого грошових потоків. Удосконалено розрахунки ключових індикаторів господарської діяльності шляхом додавання до коефіцієнту покриття, безприбуткового обороту, запасу надійності коефіцієнтів чистої, умовно чистої продукції, продукції нормативної вартості обробки, коефіцієнту маржинального доходу, коефіцієнту продукції валового, чистого, дійсного та заданого потоку від операційної діяльності. Обґрунтовано триконтурну концепцію оцінки рівня ЕБПП (с. 203-207). Пріоритетність результатів дослідження підтверджено 15 публікаціями автора (с. 229-231).

У третьому розділі аналізується фінансовий стан ПП на предмет ймовірності його банкрутства та економічної безпеки (ЕБ), для чого використовується концепція оцінювання рівнів ЕБПП (с. 239-263) та опробується на фактичних матеріалах містоутворюючих промислових підприємств Запорізької області.

За результатами, отриманими в третьому розділі дослідження, на особливу увагу заслуговує удосконалення методики дослідження графічної інтерпретації залежності результатів і витрат господарської діяльності підприємства в довгостроковому періоді виробництва, що, на відміну від існуючих, враховують грошовий потік від операційної діяльності, особливості кругообігу основних засобів та оборотних коштів, поділ витрат на постійні й змінні (с. 268-284).

Запропоновані методологічні підходи до оцінювання економічної безпеки промислових підприємств із застосуванням показників загальної та порівняльної економічної ефективності, що враховують умовний валовий і чистий грошовий потік як витрати виробництва є вагомим внеском в розвиток методології оцінювання економічної безпеки промислових підприємств (с. 297-311). Використання викладеного підходу дало можливість зменшити його збитки завдяки підвищенню надійності ЕБПП та отримати економію у сумі 20387 тис. грн.

Пріоритетність результатів досліджень, викладених у розділі 3 та економічний ефект підтверджено 9 публікаціями автора (с. 317-318) та актами впровадження промислових підприємств (додатки с. 789; 797; 804-805; 810; 812-814).

У четвертому розділі проведено обґрунтування та розробку науково-практичних рекомендацій щодо формування ЕБПП та підвищення їх ефективності. Побудовано графічну аналогову модель взаємодії умовного грошового потоку від операційної діяльності та авансованих інвестицій в основні засоби на створення системи ЕБПП, удосконалено методи визначення економічної ефективності господарської діяльності підприємства та системи їх економічної безпеки (с. 323-329).

Запропоновані удосконалені методи вимірювання ЕБПП дали можливість формування нового підходу оцінювання, що базується на співвідношенні ринкової вартості ПП та вартості його активів (с. 354-358).

Порівняння показника з його нормативним значенням дасть можливість визначити відмінний, нормальний (стійкий або нестійкий) чи незадовільний стан економічної безпеки промислових підприємств.

Удосконалено методологічний підхід до визначення рівня стійкості ЕБПП, який, на відміну від існуючих, використовує індикатори рівня стійкості ЕБПП, економічної ефективності господарської діяльності, фінансової стабільності підприємства та ймовірності банкрутства підприємства. Він ґрунтується на стійкому розвитку підприємства, передбачає виконання дії закону підвищення економічної ефективності господарської діяльності

підприємства та перевищення рівня економічної безпеки в новому періоді порівняно з базовим періодом. Виявлено зв'язок між типами та індикаторами категорій «рівень стійкості економічної безпеки підприємства» (дуже стійкий, стійкий, нестійкий, кризовий), «економічна ефективність господарської діяльності підприємства» (підвищується з урахуванням ризику, підвищується, стабільна, знижується), «економічна стабільність підприємства» (відмінний, задовільний, нестійкий, кризовий фінансовий стан), «ймовірність банкрутства підприємства» (дуже низька, низька, можлива, дуже висока). Зазначене допоможе надати достовірну оцінку рівня стійкості економічної безпеки промислових підприємств (с. 357-363; 672-689).

На підставі сформованої концепції оцінювання рівня економічної безпеки підприємства побудовано нейронну мережу оцінювання рівня стійкості економічної безпеки з некерованим навчанням (SOFM 52-4), що дає змогу класифікувати підприємства залежно від становища нейрона в кластері за рівнем стійкості економічної безпеки та на підставі планових показників фінансового стану спрогнозувати рівень стійкості економічної безпеки підприємства на майбутні періоди (с. 376-389; 690-691).

Практична реалізація концепції оцінювання рівня економічної безпеки підприємства зумовила необхідність виявлення ключових факторів впливу на рівень стійкості економічної безпеки найбільших містоутворюючих промислових підприємств Запорізького регіону за 2013–2017 рр. Найбільш вагомими стали такі: річний економічний ефект, одержаний завдяки підвищенню надійності економічної безпеки ($X1$), запобіганню фінансовим санкціям ($X2$), пені ($X3$), збитку від крадіжок ($X4$), ризикам ($X5$), загрозам ($X6$), витоку комерційної інформації ($X7$), співпраці з ненадійними контрагентами ($X8$), ймовірності банкрутства (Y). У ході дослідження виявлено чотири кластери: перший кластер з найвищим річним економічним ефектом, одержаним завдяки підвищенню надійності економічної безпеки, включає ПАТ «Запоріжсталь»; другий – із середнім економічним ефектом, одержаним завдяки підвищенню надійності економічної безпеки, – ПАТ «Мотор-Січ»; третій – з нижчим річним економічним ефектом, одержаним завдяки підвищенню надійності економічної безпеки, – ПрАТ «ЗАЗ», ПрАТ «ЗТР» і ПрАТ «Запоріжвогнетрив»; четвертий – з найнижчим річним економічним ефектом, одержаним завдяки підвищенню надійності економічної безпеки, – ТОВ «ЗТМК», ПАТ «Запоріжавтоматика», ПАТ «ЗалК», ТОВ «Елемент-Перетворювач».

Для аналізу впливу на рівень стійкості ЕБПП сформовано множини факторів економічної ефективності господарської діяльності підприємства (7 факторів), фінансового стану підприємств (19 факторів) та ймовірності банкрутства (7 факторів). У результаті розроблено самоорганізаційну карту Кохонена (SOFM 52-4) з використанням аналітичної системи «STATISTICA 10» (с. 387-389).

На підставі сформованої концепції оцінювання рівня економічної безпеки підприємства побудована нейрона мережа оцінювання рівня стійкості економічної безпеки з некерованим навчанням (SOFM 52-4), що дозволяє класифікувати підприємства в залежності від положення нейрона у кластери за рівнем стійкості економічної безпеки та на підставі планових показників фінансового стану, спрогнозувати рівень стійкості економічної безпеки підприємства на майбутні періоди. Сформовані кластери можна інтерпретувати наступним чином: нейрон 1 (кластер 1.1) - рівень стійкості економічної безпеки - кризовий; нейрон 2 (кластер 1.2) - рівень стійкості економічної безпеки - нестійкий; нейрон 3 (кластер 2.1) - рівень стійкості економічної безпеки - стійкий; нейрон 4 (кластер 2.2) - рівень стійкості економічної безпеки - дуже стійкий.

Аналіз динаміки фінансового стану досліджуваних підприємств упродовж 5 років свідчить про незмінність становища підприємств у кластерах. Лише поглибилась структурна диспропорція двох перших кластерів (перший кластер – ПАТ «Запоріжсталь»; другий кластер – ПАТ «Мотор-Січ» з іншими, що свідчить про погіршення фінансового стану групи підприємств третього та четвертого кластерів або навпаки – про покращення фінансового стану підприємств першого й другого кластерів. Третій кластер включає ПАТ «ЗалК» та ПрАТ «ЗТР»; четвертий кластер – ТОВ «ЗТМК», ПрАТ «ЗАЗ», ТОВ «Елемент-Перетворювач», ПАТ «Запоріжавтоматика» та ПрАТ «Запоріжвогнетрив».

За результатами кластеризації досліджуваних підприємств за рівнем ймовірності банкрутства у 2017 р., перший кластер – ПАТ «ЗалК»; другий – ПАТ «Мотор-Січ»; третій – ПрАТ «Запоріжвогнетрив»; четвертий – ПАТ «Запоріжсталь», ТОВ «ЗТМК», ПАТ «Запоріжавтоматика», ТОВ «Елемент-Перетворювач»; п'ятий – ПрАТ «ЗТР», ПрАТ «ЗАЗ» (с. 384-387).

Пріоритетність та результати дослідження розділу 4 підтверджено 7 публікаціями автора (с. 395-396).

Практична значимість підтверджена довідками підприємств Запоріжжя та Запорізької області (додатки с. 488-814).

У п'ятому розділі дисертаційної роботи розглянуто необхідність та доцільність витрат на впровадження системи ЕБПП, удосконалено методичні підходи до розрахунку періоду повернення інвестицій на рівні промислових підприємств та організацію внутрішнього контролю за об'єктами обліку для реалізації концепції забезпечення ЕБПП. Запропоновано методи обґрунтування доцільності ЕБПП на основі зіставлення умовного грошового потоку від операційної діяльності та авансованих інвестицій у довгостроковому й короткостроковому періодах виробництва (с. 400-414).

Методи, запропоновані в довгостроковому періоді, передбачають використання як джерела фінансування нагромаджених умовних економічних витрат, нагромадженого умовного валового та чистого грошових потоків від

операційної діяльності; як витрат – кумулятивних авансованих витрат та авансованої вартості основних засобів. Запропоновані методи дають змогу розрахувати валовий (чистий, дійсний, заданий) індекс умовної дохідності; валовий (чистий, дійсний, заданий) умовний дохід проекту; валову (чисту, дійсну, задану) умовну рентабельність; валову (чисту, дійсну, задану) умовну рентабельність грошового потоку від операційної діяльності.

Обґрунтування управлінського рішення щодо ЕБПП в короткостроковому періоді виробництва запропоновано здійснювати на основі розрахунку показників: валової (чистої, дійсної, заданої) рентабельності річної амортизації; річного валового (чистого, дійсного, заданого) економічного ефекту; індексу умовної дохідності валового (чистого, дійсного, заданого) грошового потоку від операційної діяльності; різниці між умовним валовим (чистим, дійсним, заданим) грошовим потоком від операційної діяльності та амортизаційними відрахуваннями, пов'язаними з упровадженням системи економічної безпеки.

Розрахунок періоду повернення витрат, авансованих на створення служби ЕБПП, запропоновано здійснювати як у довгостроковому, так і в короткостроковому періоді виробництва (с. 415-468).

Серед наукових здобутків автора на особливу увагу заслуговує науково-практичний підхід до визначення ефекту від упровадження служби економічної безпеки промислових підприємств, суть якого полягає в розрахунку чистого річного економічного ефекту (ΔW_m) та визначається як різниця між річним економічним ефектом, одержаним завдяки підвищенню надійності його економічної безпеки (ΔW_n), та розміром інвестицій, які були залучені на її створення ($I_{c.m}$) (с. 459-461; 692-696).

Логічним та доцільним з практичної точки зору етапом в роботі є розробка методології внутрішнього контролю об'єктів обліку, за результатами та як результат якого, в роботі запропоновано зміни у формах облікових регістрів, що забезпечать правильне групування обліково-аналітичної інформації, прозорість і зручність документообігу для проведення своєчасного контролю та аналізу фінансового стану промислових підприємств (с. 468-481; 697-776).

Цінність цих пропозицій полягає в тому, що сукупність зазначених складових надасть можливість здійснювати своєчасне управління обліковими даними, систематизувати інформацію на різних етапах її формування та використання щодо необхідних об'єктів обліку, проводити якісний контроль за показниками фінансово-господарської діяльності, що в цілому покращить економічну безпеку промислового підприємства.

Пріоритетність та результати дослідження розділу 5 підтверджено 52 публікаціями автора, практична значимість підтверджена довідками та актами (с. 787-814).

Ознайомлення з основними положеннями дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок про те, що дисертантом в процесі дослідження досягнуто

поставленої мети та вирішено основні задачі. Обґрунтовані та викладені у дисертації висновки є логічними і базуються на всебічному об'єктивному аналізі досліджуваних явищ, здійснені з використанням сучасного наукового інструментарію.

Використання оптимальної методологічної бази для формування висновків дисертації, аналіз статистичної бази і наукових праць зарубіжних і вітчизняних авторів обумовлюють високий ступінь обґрунтованості наукових положень дисертаційної роботи.

Достовірність результатів дослідження

На основі вивчення змісту дисертації, автореферату та публікацій Меліхової Т.О. можна стверджувати про достатній рівень основних положень та висновків дисертації.

Дисертаційна робота написана за логічним планом, підпорядкованим досягненню поставленої мети та виконанню завдань дослідження. Результати наукових досліджень свідчать про вирішення автором поставлених у дисертації завдань, досягнення визначеної мети роботи.

Достовірність представлених у дисертації науково-методологічних положень і практичних висновків підтверджується опрацьованим значним масивом праць вітчизняних і зарубіжних вчених, даних органів статистики, звітів підприємств та ін.

Використання широкого спектру загальнонаукових та специфічних методів дослідження (теоретичне узагальнення, ретроспективний аналіз, статистичний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз, графічний аналіз, аналіз та синтез, абстрактно-логічний, економіко - математичне моделювання та ін.) також підтверджує достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у роботі.

Результати дослідження є достатньо обґрунтованими з огляду на їх теоретичний рівень, реальність використаної інформаційної бази, а також тому, що вони:

1) пройшли апробацію шляхом оприлюднення на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях; це знайшло відображення у 18 публікаціях апробаційного характеру (матеріали тез доповідей);

2) опубліковані у 68 наукових роботах у тому числі 3 монографіях (1-одноосібна), 46 фахових виданнях, з яких 28 входять до міжнародних наукометричних баз, 1 - у зарубіжному науковому виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази Web of Science;

3) використані у практичній роботі вітчизняних підприємств, регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування при розробці ними Програм стратегічного розвитку регіону, а також використані у навчальному процесі Запорізької державної інженерної академії, що підтверджено відповідними довідками про впровадження.

*Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій,
сформульованих у дисертації*

Наукову новизну мають такі одержані автором дисертації результати дослідження:

вперше розроблено:

– методичні підходи до оцінювання економічної безпеки промислових підприємств із застосуванням показників загальної та порівняльної економічної ефективності, що враховують умовний валовий і чистий грошові потоки як витрати виробництва. Використання методичних підходів дає можливість обґрунтувати економічну доцільність впровадження системи економічної безпеки, яка заснована на перевищенні індексу економічних результатів над індексом витрат, що, у свою чергу, допоможе своєчасно визначити ефективність ЕБПП для прийняття відповідних управлінських рішень;

– графічну аналогову модель формування ЕБПП, сутність її полягає в побудові аналогових співвідношень результатів і витрат у довгостроковому та короткостроковому періодах, шляхом використання категорій валового, чистого, дійсного й заданого умовного грошового потоку. Модель дає можливість розрахувати показники економічної ефективності та періоди повернення витрат, авансованих в ЕБПП;

– концепцію оцінювання рівня ЕБПП, яка включає: інформаційно-аналітичний блок для оцінювання фінансового стану, рівня економічної безпеки й економічної ефективності; блок аналізу та моделювання економічної безпеки, ймовірності банкрутства й економічної ефективності; блок прийняття рішень за результатами оцінювання рівня економічної безпеки та економічної ефективності. Кластеризацію суб'єктів господарювання за рівнем економічної безпеки, нейронні мережі використано для аналізу й прогнозування рівня економічної безпеки та економічної ефективності, що дає можливість своєчасно приймати управлінські рішення;

– науково-практичний підхід до визначення ефекту від впровадження служби ЕБПП, що дорівнює різниці між зменшенням збитку від підвищення надійності економічної безпеки та додатковими економічними витратами на її впровадження;

удосконалено:

– структурні елементи фінансової безпеки, які покладено в основу формування ЕБПП, що, на відміну від існуючих, додатково включають облікову складову та поділяють її на піделементи за об'єктами обліку. Зазначене дає змогу визначити об'єкти для проведення внутрішнього контролю та забезпечити надійний захист ЕБПП;

– механізм забезпечення та управління ЕБПП, що, на відміну від існуючих, включає обґрунтування наукових категорій як самого механізму, так і кожного його елемента, а також виділення функцій та базових принципів для його

функціонування, з наданням їм власного трактування. Це дасть змогу запобігти загрозам, знизити негативний вплив зовнішнього й внутрішнього середовища, а також забезпечити безперервне функціонування підприємства;

– методики дослідження графічної інтерпретації залежності результатів і витрат господарської діяльності підприємства в довгостроковому періоді виробництва, що, на відміну від існуючих, враховують грошовий потік від операційної діяльності, особливості кругообігу основних засобів та оборотних коштів, поділ витрат на постійні й змінні. Це дає можливість визначати обсяги прибутку грошового потоку та параметри грошового потоку від операційної діяльності, який може бути нагромаджений у відповідний період повернення інвестицій;

– методичні підходи до вимірювання результатів господарської діяльності промислового підприємства, до яких поряд з існуючими запропоновано для побудови показників економічної ефективності використати метод вимірювання результату, заснований на розрахунку продукції грошового потоку. Використання цих методичних підходів дає можливість розрахувати ключові індикатори, які відображають співвідношення товарної та реалізованої продукції й економічних елементів витрат;

– методологічний підхід до визначення рівня стійкості ЕБПП, який, на відміну від існуючих, використовує індикатори рівня стійкості ЕБПП, економічної ефективності господарської діяльності, фінансової стабільності підприємства та ймовірності банкрутства підприємства. Це допоможе надати достовірну оцінку рівня стійкості ЕБПП;

– методологію внутрішнього контролю за об'єктами обліку для реалізації концепції ЕБПП, яка, на відміну від існуючих, включає анкетування, розробку загального плану внутрішнього контролю, програми внутрішнього контролю, робочих документів внутрішнього контролера, а також систему позначень виявлених помилок. Це надає можливість провести якісний внутрішній контроль, вчасно виявити порушення та підвищити ЕБПП;

набуло подальшого розвитку:

– дефініція «економічна безпека промислового підприємства» та її структурні елементи, що допомогло надати комплексне трактування цієї економічної категорії, яке включає надійний захист від зовнішніх і внутрішніх загроз, високий рівень фінансового стану; запобігання збиткам; забезпечення прийняття ефективних рішень. Зазначене дозволяє запобігати небажаним наслідкам та ефективно використовувати наявні на підприємстві ресурси з метою підвищення рівня фінансового стану й забезпечення подальшого розвитку бізнесу для досягнення стратегічних цілей;

– обґрунтування сукупності показників оцінювання економічної ефективності впровадження системи ЕБПП, які, на відміну від існуючих, враховують: зв'язок показників економічної ефективності економічної безпеки, повернення компаундованої суми витрат на економічну безпеку та коштів на

створення системи економічної безпеки в межах нормативного періоду, економічну доцільність упровадження системи економічної безпеки, ризик у критеріях ефективності економічної безпеки. На основі сформованих принципів побудовано систему показників економічної ефективності ЕБПП та її розвитку. Використання пропонованих основоположних принципів у цій послідовності їх реалізації дає можливість побудувати теоретико - методологічно обґрунтовані показники ефективності та підвищити рівень достовірності оцінювання рівня ЕБПП;

– методичні підходи до визначення витрат та інвестицій, авансованих у створення служби ЕБПП, які, на відміну від існуючих, включають методи визначення валового, чистого, дійсного та заданого періодів повернення авансованих інвестицій на створення служби ЕБПП в довгостроковому періоді, а також визначення періоду повернення витрат, авансованих у створення служби ЕБПП у короткостроковому періоді. Зазначене дає можливість підвищувати окупність витрат на створення служби ЕБПП;

– методичний підхід до оцінювання рівня ЕБПП, який, на відміну від існуючих, враховує співвідношення ринкової вартості та активів підприємства. Зазначене дає змогу визначити відмінний, нормативний чи незадовільний стан ЕБПП.

Теоретичне значення отриманих результатів

Наукове значення отриманих Меліховою Т.О. результатів відзначається сукупністю теоретико-методологічних положень щодо розвитку теорії економічної безпеки взагалі, економічної безпеки промислових підприємств, які можуть бути використані у практичній діяльності підприємства.

Теоретико-методологічне значення досліджень полягає у тому, що автором самостійно розроблено низку фундаментальних підходів, моделей апробовано ряд положень щодо ідентифікації, оцінки та виявлення впливу складових ЕБПП на підвищення загальної ефективності промислових підприємств.

Практичне значення отриманих результатів

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що запропоновано науково-методологічне обґрунтування забезпечення ефективності економічної безпеки промислових підприємств впроваджено в практику промислових підприємств. Рекомендації автора стосовно реєстрів бухгалтерського обліку малими підприємствами подано до використання Департаментом прогнозування доходів бюджету та методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України. Методику визначення співвідношення результатів та витрат для оцінювання інвестиційних проектів з метою з'ясування ефективності їх упровадження використовують Запорізька обласна державна адміністрація, Запорізька міська рада. Методику проведення перевірки,

податкового планування застосовують Головне управління Державної фіскальної служби у Запорізькій області, Аудиторська фірма ПП «Міраж». Методи зіставлення результатів та витрат на систему економічної безпеки підприємства прийняті до використання Управлінням Східного офісу Держаудитслужби в Запорізькій області. Акти та довідки про впровадження у 24 суб'єктах господарської діяльності наведено у додатках.

Теоретико-методологічні та практичні результати дослідження автора використано під час написання навчальних посібників та викладанні дисциплін у Запорізькій державній інженерній академії МОН України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації в опублікованих працях

Основні положення і результати дисертації викладено в 68 наукових працях, з них: 3 – монографії (1 одноосібна), 46 – статті в наукових фахових виданнях (з яких 28 у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних); 1 – стаття в науковому виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази Web of Science; 18 – матеріали конференцій. Загальний обсяг публікацій – 53,77 д. а. (особисто автору належить 50,47 д. а.). Терміни розсилання примірників видань, обсяг та якість публікацій відповідають встановленим вимогам.

Апробація результатів дослідження

Положення дисертації достатньо обговорені та пройшли практичну апробацію. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на вісімнадцяти науково-практичних конференціях, проблематика яких відповідає темі дослідження.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Дисертацію оформлено відповідно встановлених вимог. Дисертація Меліхової Тетяни Олегівни виконана на високому кваліфікаційному рівні і є завершеним дослідженням, у якому вирішено актуальну науково-практичну проблему та отримано наукові результати, що полягають в обґрунтуванні теорії, методології та практики формування й оцінювання ефективності економічної безпеки промислових підприємств.

Відповідність автореферату змісту дисертації

Зміст автореферату та основні положення дисертації ідентичні. Автореферат повно та достовірно відображає основні положення дисертації.

Матеріали кандидатської дисертації не використовувались при підготовці докторської дисертації.

Стиль та мова дисертації

Дисертація написана сучасною, науковою, грамотною літературною українською мовою. Дисертація має теоретичний, аналітичний, пошуково-дослідний характер. Сукупність мовних прийомів забезпечує науковий стиль викладу матеріалів дисертації.

Дискусійні положення і зауваження щодо змісту та оформлення дисертаційної роботи та автореферату

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Т.О. Меліхової, доцільно звернути увагу на деякі положення, які опонент вважає дискусійними, недостатньо розкритими, потребують пояснень у процесі дискусії при захисті дисертації та подальших наукових дослідженнях дисертанта.

1. Аналізуючи сучасні підходи до визначення категорії «економічна безпека промислових підприємств» дисертант справедливо звертає увагу на недостатність виокремлення лише «аспектів: захисний, ресурсний, часовий, вартісний, гармонійний, цільовий, граничний, збалансований, стійкісний, стабільний та прогресивний». (с. 9-10 автореферату дисертації) і доповнює їх своїм трактуванням дефініції ЕБПП, як забезпечення надійного захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз, підтримка високого рівня економічної незалежності підприємства, запобігання збиткам, можливість прийняття рішень в умовах непередбачуваних змін навколишнього середовища, запобігання небажаним наслідкам та ефективне використання наявних на підприємствах ресурсів з метою покращення фінансового стану, а також забезпечення подальшого розвитку бізнесу для досягнення стратегічних цілей (с. 10 автореферату, с. 50-52 дисертації).

На думку опонента вище викладене доцільно доповнити такою категорією, як «духовність» суспільства, колективу, працівника та розглядати ЕБПП як результат відношення найманого працівника (менеджера, службовця, працівника) до виконання своїх функцій і спеціалізованих служб по контролю та захисту капіталу (матеріального, інтелектуального) підприємства. І чим вище буде духовність, цінність працівників і колективу, тим меншими будуть витрати на забезпечення процесу і результатів господарської діяльності.

2. Було б доцільним більш детально розглянути питання, чи впливає на рівень ЕБПП форма власності на засоби виробництва, розміри підприємства, вид економічної діяльності, організаційно-правова форма, морально-психологічний клімат у виробничому колективі. Від цього суттєво залежить напрями інвестування у формування служби ЕБПП.

3. Розглядаючи функціональні складові ЕБПП (с. 10 автореферату) автор називає складову «військова». Виникає питання, невже економіка настільки милітаризована, що в узагальненій схемі ЕБПП необхідно виділяти та вказувати на «військову складову»?

4. На протязі всього дослідження автор роздільно називає та вказує такі складові ЕБПП, як «інвестиційна» та «інноваційна». На думку опонента ці категорії тісно пов'язані і тому доцільно було б використовувати поняття «інвестиційно-інноваційна складова» і розділяти їх лише коли є необхідність більш глибоко вивчити особливості однієї з них, наприклад, інноваційної.

5. Автор неодноразово як у дисертації так і в авторефераті використовує поняття «інвестиції у ЕБПП» і «витрати на ЕБПП» (с. 2, 3, 5 автореферату). За якими критеріями автор розподіляє «витрати» та «інвестиції» у ЕБПП і яке їх співвідношення на досліджуваних підприємствах?

6. Доцільно було б на прикладі досліджуваних підприємств розглянути роль державних та регіональних органів управління, силових структур у формування системи ЕБПП та дати рекомендації щодо удосконалення взаємовідносин держави та підприємств.

7. Бажано було б показати, яким чином на рівень ЕБПП буде впливати перехід до V та VI технологічних укладів, цифровізація виробництва та економіки.

8. У процесі дослідження автором опрацьовано величезний фактичний матеріал великих містоутворюючих підприємств. Було б доцільно запропонувати якісь коефіцієнти (інтегральний коефіцієнт) оптимальних витрат на ЕБПП на одиницю основної продукції підприємства (тонну металу, кВт електроенергії, куб. метр технічної води і т.п.) та рекомендувати його як орієнтир для однотипних підприємств.

9. Мають місце окремі редакційні неточності, які відмічено на сторінках дисертації та обговорені із дисертантом.

Висловлені зауваження, питання та рекомендації не знижують високої якості та глибини дослідження і можуть бути використані у подальших наукових пошуках дисертанта.

Загальний висновок до дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Меліхової Тетяни Олегівни на тему: «Економічна безпека промислових підприємств: теорія, методологія, практика» є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням. Отримані результати та висновки достатньо мірою обґрунтовані, містять наукову новизну, мають теоретичну та практичну цінність. Опубліковано достатню кількість наукових робіт. Автореферат достатньо повно відображає зміст дисертації. Дисертація за своєю структурою, обсягом і оформленням відповідає вимогам МОН України до дисертацій, представлених на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Зміст дисертації та автореферату відповідає паспорту спеціальності 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Отримані результати, висновки та рекомендації у сукупності вирішують актуальну проблему розробки теоретико-методологічних основ економічної безпеки промислових підприємств.

За змістом, оформленням, актуальністю, глибиною вирішення наукових проблем, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів дослідження дисертаційна робота на тему «Економічна безпека промислових підприємств: теорія, методологія, практика» відповідає пп. 9, 10, 12, 13, 14 вимог «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого Постановою кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, зі змінами та доповненнями), а її автор – Меліхова Тетяна Олегівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор
головний науковий співробітник
відділу проблем економіки підприємств
Інституту економіки промисловості
НАН України (м. Київ)

І.П. Булеєв

Підпис д.е.н., професора Булеєва І.П. засвідчую:

Заступник директора Інституту
економіки промисловості
НАН України,
д.е.н., професор

О.Ф. Новікова